

6. Правовий статус людей з інвалідністю (огляд нормативних документів та судової практики). URL: https://court.gov.ua/userfiles/Pravovuy_status.pdf.

7. Умови відбування покарання особам з інвалідністю URL:<https://www.evrosud.org/umovy-vidbuvannya-pokarannya-osobamy-z/>.

8. Справа «Савіни проти України» (Заява № 39948/06) Страсбург, 18 грудня 2008 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text.

9. Що таке торгівля людьми. URL: <https://1547.ukc.gov.ua/dovidkova-informatsiya/protydiya-torgivlv-lyudmy/shho-take-torgivlya-lyudmy/>.

10. Огляд практики Європейського суду з прав людини. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Short_Survey_2017_UKR.pdf.

11. Посібник зі статті 4 Європейської конвенції з прав людини. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_4_ukr.

Кара Анна Володимирівна,

здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

старший викладач кафедри кримінального
права та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, доктор філософії
в галузі права **Козачина А. М.**

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Наша держава постала перед викликами, яких ще не було в її новітній історії – збройною агресією, яка вплинула на всі аспекти суспільного життя, зокрема і діяльність правоохоронних органів з протидії злочинності. Важливим аспектом такої протидії залишається досудове розслідування кримінальних правопорушень з метою реалізації завдань кримінального судочинства [10, с. 216]. Забезпечення прав людини у кримінальному провадженні є фундаментальним принципом правової держави та відображенням її цивілізаційного розвитку. Особливе значення дана тема набуває в умовах воєнного стану, коли державі необхідно забезпечувати національну безпеку та водночас зберігати демократичні цінності й основоположні права та свободи людини.

Воєнний стан передбачає можливість обмеження окремих конституційних прав і свобод громадян, однак міжнародне право та національне законодавство України встановлюють чіткі межі таких обмежень, особливо щодо основоположних прав людини, які не підлягають дерогації навіть у надзвичайних умовах.

Введення воєнного стану в Україні створило складу правову ситуацію, коли система кримінального правосуддя повинна функціонувати в умовах збройної агресії, масштабних руйнувань інфраструктури та постійної загрози безпеці, створюючи труднощі для органів досудового розслідування, прокуратури та судів. Україна є учасницею ключових міжнародних договорів у сфері прав людини, зокрема, Європейської конвенції з прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права й інших міжнародних інструментів. Країна зобов'язана дотримуватися взятих на себе міжнародних зобов'язань щодо захисту прав людини, а прагнення України до членства в Європейському Союзі актуалізує питання дотримання європейських стандартів прав людини та верховенства права навіть включаючи умови воєнного стану.

Функціонування системи кримінального правосуддя в умовах постійних обстрілів та загрози життю цивільного населення супроводжується відходом від стандартної процедури кримінального провадження, що ставить нагальним питання про межі допустимих обмежень прав людини в кримінальному провадженні навіть за таких обставинах.

Законодавець прийняв рішення доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України розділом IX-1, центральною нормою якого стала ст. 615, що встановлює особливості кримінального провадження в умовах воєнного або надзвичайного стану [6]. Аналіз структури та змісту згаданої статті свідчить про її системний характер та охоплення всіх основних аспектів кримінального провадження, які потребували модифікації в умовах воєнного конфлікту. Законодавець намагався врахувати як об'єктивні складнощі функціонування правосуддя в умовах збройної агресії, так і необхідність забезпечення мінімальних процесуальних гарантій для учасників процесу.

Найбільш проблематичним аспектом правового регулювання є суттєве розширення повноважень сторони обвинувачення при одночасному обмеженні ролі слідчого судді. Особливе питання постає щодо можливості автоматичної пролонгації запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [4, с. 548]. Ця норма фактично дозволяє тримати особу під вартою на невизначений строк без належного судового контролю, що суперечить як національним конституційним принципам, так і міжнародним стандартам прав людини. Європейська конвенція з прав людини та практика Європейського суду з прав

людини чітко встановлюють, що будь-яке тримання під вартою має бути предметом регулярного судового перегляду [11, с. 112].

Не менш проблемним є розширення строків повідомлення про підозру при затриманні до 48 годин [6, ст. 278]. Дане розширення демонструє принципове відступлення від конституційного права на інформування про причини затримання у найкоротший строк. У контексті воєнного стану це може призводити до ситуацій, коли особи тримаються під вартою без чіткого розуміння підстав свого затримання протягом надмірно тривалого періоду.

Насущною є ситуація з проведенням обшуків під час повітряної тривоги. Чинне законодавство не містить чітких інструкцій щодо дій слідчого та прокурора за таких обставин. Це створює правовий вакуум, що може призводити як до порушення безпеки учасників процесу, так і до процесуальних порушень, які можуть поставити під сумнів законність отриманих доказів.

Відсутність нормативного регулювання дій при оголошенні повітряної тривоги під час виконання ухвали про обшук створює дилему між необхідністю забезпечення безпеки осіб та вимогою безперервності процесуальних дій. Особи, житла яких обшукуються, опиняються в особливо вразливому становищі, оскільки не можуть залишити місце проведення слідчої дії, перемістившись до укриття [3, с. 14].

Важливим аспектом судової практики стала можливість оскарження до слідчого судді постанови слідчого про зупинення досудового розслідування, винесеної на підставі ст. 615 КПК України [6].

У постанові від 6 червня 2023 року у справі № 489/6721/21 Верховний Суд підтвердив можливість оскарження постанови слідчого про зупинення досудового розслідування, винесеної на підставі п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України. За висновками Верховного Суду, ухвала слідчого судді про скасування такої постанови є такою, що винесена в межах повноважень слідчого судді [8]. А у постанові від 20 березня 2024 року у справі № 233/1446/22 Верховний Суд зазначив, що за положеннями ст. 23, 95 КПК України суд може обґрунтовувати свої висновки лише показаннями, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або які було отримано у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України [7].

Оцінка відповідності українського законодавства міжнародним стандартам прав людини вимагає врахування специфіки правового регулювання надзвичайних ситуацій у міжнародному праві. Стаття 15 Європейської конвенції з прав людини дозволяє державам-учасницям відступати від своїх зобов'язань «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації», але встановлює чіткі межі таких відступів [7].

Важливим є те, що навіть у надзвичайних обставинах деякі права залишаються недоторканими. Це стосується права на життя,

заборони катувань, заборони рабства та основних аспектів права на справедливий суд. Міжнародна практика свідчить, що відступи від конвенційних зобов'язань повинні відповідати критеріям необхідності та пропорційності.

Аналіз законодавства в цьому контексті виявляє як позитивні, так і проблематичні аспекти. З одного боку, законодавець намагався зберегти основні процесуальні гарантії та не допустити повного скасування судового контролю. З іншого боку, деякі норми, зокрема щодо продовження тримання під вартою, викликають сумніви щодо їх відповідності принципу пропорційності.

Загостреною є проблема забезпечення права на захист в умовах спрощених процедур. Стаття 6 Європейської конвенції з прав людини встановлює це право є одним з основоположних та таким, що не підлягає обмеженню навіть у надзвичайних обставинах [5]. Проте практична реалізація права на захист в умовах воєнного стану стикається з численними перешкодами. Процедура отримання показань, передбачена ч. 11 ст. 615 КПК України [6], дозволяє слідчому отримувати показання без безпосередньої участі захисника, якщо його присутність неможлива з об'єктивних причин. Хоча ця норма містить механізм подальшого ознайомлення захисника з отриманими показаннями, вона не може повноцінно замінити принцип безпосередності та право на перехресний допит.

Право на перехресний допит є фундаментальним елементом змагального процесу та важливою гарантією справедливого судочинства. Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що обвинувальний вирок не може ґрунтуватися виключно або переважно на показаннях, щодо яких обвинувачений не мав можливості поставити запитання свідкам під час судового розгляду або на попередніх стадіях провадження [1, с. 71].

Уваги потребує й питання технічного фіксування процесуальних дій в умовах воєнного стану. Стаття 615 КПК України [6] містить положення про можливість нездійснення відеозапису слідчих дій у разі відсутності технічної можливості. На перший погляд, ця норма може здаватися виправданою, враховуючи руйнування інфраструктури та складності логістичного забезпечення. Проте наявна проблематичність – розвиток мобільних технологій та доступність портативних пристроїв для відеозапису роблять посилення на відсутність технічної можливості малообґрунтованими у більшості випадків, а відеофіксація, в цьому аспекті виступає гарантією дотримання процедурних вимог – відмова від обов'язкового технічного фіксування може створювати можливості для зловживань та ускладнювати захист прав учасників процесу. Особливо це стосується слідчих дій, що проводяться без участі понять, оскільки відеозапис у таких випадках є єдиним об'єктивним свідченням дотримання процедурних вимог [2; 9].

Введення ст. 615 КПК України, хоча й було необхідним для функціонування правосуддя в умовах збройної агресії, але й призвело до створення системи кримінального провадження з обмеженими правами учасників такого процесу.

Загальними проблемами є порушення балансу між сторонами через надмірне розширення повноважень обвинувачення, фактичне нівелювання судового контролю при застосуванні запобіжних заходів та обмеження права на захист через спрощені процедури отримання показань та відсутність правового регулювання дій у небезпечних ситуаціях, що створює правову невизначеність та загрожує як безпеці учасників, так і якості доказів, а судова практика лише починає формуватися та поповнюватися, що додатково ускладнює правозастосування. Дотримання прав людини у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану характеризується порушеннями, які потребують виправлень.

Список бібліографічних посилань

1. Верховний Суд. Огляд рішень Європейського суду з прав людини. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_ESPL_11_12_2023.pdf.

2. Вищий антикорупційний суд. Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: зміни до КПК. URL: <https://first.vaks.gov.ua/publications/kryminalne-provadhennia-v-umovakh-voiennoho-stanu-zminy-do-kpk>.

3. Глобук І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 2. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. 58 с.

4. Гуцин О. О., Власенко Д. Р., Тищенко О. І. Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану: законодавчі новації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №5. С. 546–548.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

7. Постанова of Верховний Суд of 20.08.2024 in 233/1446/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117884068>.

8. Постанова Верховного Суду від 06.06.2023 у справі 489/6721/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111431188>.

9. Тарасенко О. С. Антикорупційний суд: погляд на міжнародний досвід: *Сучасний стан протидії корупції: досвід Чехії*,

України, Польщі, Словаччини: *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 9–10 травня 2017). Київ, НАП України, 2017. С. 58–60. URL: http://napu.com.ua/wp-content/uploads/2016/12/SYCHASNUI_STAN_PROTUDII_KORYPCII.pdf.

10. Тарасенко О. С. Криміналістичні особливості досудового розслідування в умовах військових дій. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квіт. 2022 р.). Кривий Ріг, 2022. С. 216–218. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/zbirnyk-z-oblozhkoju_29.04.2022.pdf.

11. Organization for Security and Cooperation in Europe. *Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя*. <https://www.osce.org>. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/7/232716.pdf>.

Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ШАХРАЙСТВО

Відповідно до ч. 1 ст. 50 КК України, покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. На підставі ч. 2 ст. 50 КК України, покарання має на меті не тільки кару й виправлення засуджених, але й запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність (ч. 3 ст. 50 КК України) [3]. Система покарань являє собою конструктивну сукупність видів покарань, що відображає нормативну реакцію законодавця на різноманітні форми кримінально-протиправної поведінки. М. І. Хавронюк та О. О. Дудоров визначають систему покарань як «...встановлений Кримінальним кодексом вичерпний перелік видів покарань, розташованих у певному порядку», виділяючи такі характеристики системи: 1) вона складається з переліку конкретних видів покарань; 2) перелік видів покарань вичерпно визначений у КК України (ст. 51 КК України, а покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, – у ст. 98 КК України); 3) види покарань розташовані в цьому переліку в певному порядку, критерієм якого є їхня порівняльна суворість. У теорії кримінального права виділяють три групи ознак, які характеризують покарання: 1) ознаки,